

Wojciech Pusz

UDZIAŁ SPOŁECZEŃSTWA W ZARZĄDZANIU LASAMI

WSTĘP

Rola społeczeństwa w zarządzaniu zasobami naturalnymi, w tym lasami, znalazła swoje miejsce w oficjalnych dokumentach tzw. Komisji Brundtland (Światowa Komisja ds. Środowiska i Rozwoju (World Commission on Environment and Development), która została powołana w 1983 roku. Założenia Komisji wpłynęły na wzrost znaczenia zrównoważonego rozwoju, czego efektem było zwołanie Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 roku. Partycypacja społeczna została uznana za jeden z podstawowych elementów zrównoważonego rozwoju i niezbędny element sprawiedliwego społeczeństwa, które współuczestniczy w procesach decyzyjnych. Udział społeczeństwa w procesach związanych z gospodarką leśną jest zatem nieodzownym elementem zrównoważonego rozwoju leśnictwa ale także miarą dojrzałości społeczeństwa demokratycznego (Kangas i in. 2006, 2010, Cantiani 2012). Nie sposób nie wspomnieć o Konwencji z Aarhus z 1998 roku w sprawie dostępu do informacji, udziału społeczeństwa i dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Konwencja skupiała się na wzmocnieniu skutecznego udziału społeczeństwa w procesie decyzyjnym, umożliwiając opinii publicznej wyrażania zdań i obaw, które mogą być dla nich istotne (Paletto i in. 2015).

Istnieją różne podejścia do definicji udziału społeczeństwa w procesie zarządzania lasami. Według założeń i efektów projektu COST FP0804 FORSYS (Forest Management Decision Support System, FORSYS, Europejski Program Współpracy w Dziedzinie Badań Naukowo-Technicznych; 2009–2010), udział społeczeństwa oznacza, że obywatele są zaangażowani w podejmowanie decyzji dotyczących środowiska lub zasobów naturalnych, które ich dotyczą. Udział społeczeństwa można pogrupować w następujące kategorie: poprawa komunikacji, generowanie wiedzy, zbliżenie administracji i rządu oraz obywateli, zaangażowanie wszystkich podmiotów, integracja społeczeństwa w zarządzaniu, doskonalenie zrównoważonego rozwoju, zapobieganie i rozwiązywanie konfliktów, legitymizacja podejmowanych decyzji. Te wszystkie elementy mają finalnie wspomóc proces realizacji założonych kierunków wspólnego zarządzania lasami (Bruña-García i Marey-Pérez (2013).

Wzrost poziomu oczekiwań społecznych innych niż surowcowe w stosunku do gospodarki leśnej uwidacznia się w Polsce w ostatnich latach bardzo wyraźnie. Liczba inicjatyw obywatelskich, których celem jest zatrzymanie lub modyfikacja zabiegów hodowlanych (głównie trzebieży i rębni), wykazywana przez fundację Lasy i Obywatele, sięga liczby 500. Ta sama fundacja zleciła w 2021 roku badania ankietowe w wyniku których stwierdzono, że 80% respondentów uważa, że lokalne społeczności winny mieć większy swój udział w decydowaniu o lasach.

Udział społeczeństwa w zarządzaniu lasami znajduje swoje odzwierciedlenie zarówno w pracach badaczy z wielu ośrodków ale także w sesjach jakie odbywały się w ramach zjazdów Polskiego Towarzystwa Leśnego. Mówili o tym Bańkowski i Jaszczak (2022) w swoim wystąpieniu na Zjeździe PTL w 2022 roku. Podkreślili w swoim referacie, że udział społeczeństwa w tworzeniu Planu Urządzania Lasu, przeszedł ewolucję, poczynając od braku współdecydowania, po rok 2008 gdzie wprowadzono ustawowo obowiązek konsultacji społecznych PULi. Jest to także spełnienie jednego z kryteriów trwale zrównoważonej gospodarki leśnej. Autorzy zauważają jednak znikomość udziału społeczeństwa we wspomnianym procesie tworzenia PULu, czego przyczyną może być m.in. specjalistyczny język, a także mnogość dokumentów i trudność z interpretacją przedstawianych danych. Uwagę na ten problem zwracała także podczas tego samego zjazdu Frączek (2022), która zaleca aby wychodząc naprzeciw oczekiwaniom społecznym i chęci udziału społeczeństwa w zarządzaniu lasami, zmodyfikować nieco zajęcia przyrodniczo-leśne oraz kierować je nie tylko do dzieci ale także osób dorosłych. Problemy związane z partycypacją społeczną były także poruszane na kolejnym zjeździe PTL w 2023 roku. Pawlaczyk (2023) w swoim wystąpieniu porównał sytuację do wysuwanych przez środowiska społeczne postulatów na zjeździe PTL w 2019 do tych z roku 2023. Według opinii strony społecznej nie zaobserwowano żadnych istotnych zmian w tym zakresie w porównaniu do postulatów sprzed czterech lat. Należy dodać, że to brak możliwości partycypacji społecznej w procesie tworzenia Planu Urządzania Lasu był powodem zaskarżenia całego tego procesu do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, a następnie wyroku tej instancji z dnia 2-go marca 2023 roku.

Wydawać by się mogło, że wzrost oczekiwań społecznych i większą chęć udziału społeczeństwa w zarządzaniu lasami to efekt ostatnich lat. Nic bardziej mylnego. Kozłowiecki w swoich „Gawędach leśnych” z 1933 roku, w rozdziale „Las i społeczeństwo” pisze cyt: „Oto przychodzi myśl, że leśnictwo, to dziedzina życia i działalności człowieka ze wszystkich najbardziej uspołeczniona (...). I dlatego to kwestjami

dotyczącymi lasu i leśnictwa powinno się zajmować nie szczupłe grono leśników, lecz szeroki ogół społeczeństwa, bo tylko ogólne zainteresowanie może spowodować intensywniejszy, a coraz bardziej potrzebny postęp”.

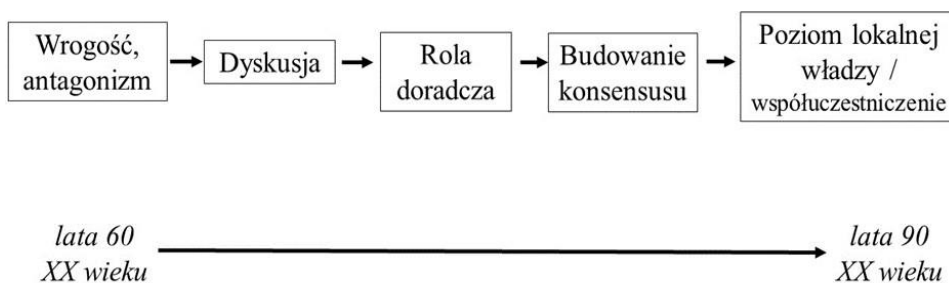
UDZIAŁ SPOŁECZEŃSTWA W ZARZĄDZANIU LASAMI – ŚWIAT

W krajach rozwiniętych zaczęto pracować nad rozwiązaniami wprowadzającymi większy niż dotychczas udział społeczeństwa w zarządzaniu lasami, dużo wcześniej niż w Polsce (Carrow 1999). Zauważalne to było szczególnie w krajach postindustrialnych tj. zachodnia Europa, USA czy Japonia, gdzie społeczeństwa utraciły kontakt z przyrodą na rzecz szybkiego rozwoju technologicznego i rozwoju miast w drugiej połowie XX wieku (Tourain 1969). Mimo jednak większego postępu w tych procesach niż w Polsce, nadal istnieją problemy związane z pełnym i transparentnym udziałem społeczeństwa w zarządzaniu lasami (Bruña-García i Marey-Pérez 2013).

Są różne podejścia do wspomnianych kwestii w zależności od stopnia własności lasów ale także uwarunkowań geograficzno-ekonomicznych. Zarządzanie lasami będącymi własnością publiczną w kanadyjskiej Kolumbii Brytyjskiej tradycyjnie skupiało się na produkcji drewna i wynikach ekonomicznych. Podejmowanie decyzji dotyczących użytkowania gruntów zostały zdominowane przez procesy komercyjne i interesy polityczne. Jednak na przestrzeni lat w leśnictwie kanadyjskim nastąpiły zmiany priorytetów w kierunku zarządzania wieloma wartościami i uznanie ważnej roli innych niż surowcowe podejście, takie jak możliwości rekreacji na świeżym powietrzu. Zmiana postrzegania lasu jako nie tylko „plantacji desek” została dostrzeżona także przez przemysł leśny (Harshaw 2010). Carrow (1999) opisał sytuację jaka panowała w lasach kanadyjskich na przestrzeni kilkudziesięciu lat. Scharakteryzował zaangażowanie społeczeństwa w kwestie leśne jako ewolucję, której podstawą była początkowo atmosfera wrogości i antagonizmu, aż do wzmocnienia pozycji lokalnej w latach 90. tych XX wieku. Postęp ten przypomina wspinanie się po szczeblach drabiny partycypacyjnej Arnsteina (1969).

Rola społeczeństwa została w pewnym stopniu sformalizowana w postaci odpowiednich zapisów Komisji Zasobów i Procesu Środowiska (CORE), a następnie poprzez plany zarządzania gruntami i zasobami (LRMP). Istotną rolę odegrał także proces certyfikacji gospodarki leśnej, który niejako wymuszał udział społeczeństwa w zarządzaniu lasami.

Według Harshaw'a (2010) podstawową zasadą partycypacji społecznej w procesie zarządzania lasami jest wyraźna i zaakcentowana legitymizacja procesu. Ten powinien być otwarty, demokratyczny i przejrzysty – niezależne od wyników konsultacji. Ważnym elementem jest także reprezentatywność uczestników procesu – reprezentacja wartości, interesów i obaw. Ten sam autor podkreśla jednak, że mimo, iż procesy te w Kanadzie mają długą tradycję to do głosu dochodzą interesy ekonomiczne, a decyzja podejmowana jest na poziomie rządowym.

Wzrasta znaczący udział społeczeństwa

Rycina 1. Ewolucja udziału społeczeństwa w procesie zarządzania lasami w kanadyjskiej prowincji Kolumbia Brytyjska (Carrow 1999).

Buchy i Hoverman (2000) zwracają z kolei uwagę na znaczenie jak najszerzego udziału wielu osób w różnych etapach partycypacji społecznej w zarządzaniu lasami. Angażowanie się w konsultację, dyskusję i negocjację powoduje, że zaczynają być tworzone kanały informacyjne pomiędzy poszczególnymi udziałowcami procesu. To wzmacnia aspekty związane z rozszerzeniem wiedzy, a w finalnie – wzrastać może poziom wzajemnego zaufania oponentów. Podobną koncepcję wysnuwają Bruña-García i Marey-Pérez (2013), którzy widzą w procesie partycypacji społecznej miejsce do samorealizacji i rozwoju pojedynczej jednostki, a także poczucie własności i odpowiedzialności za końcowy proces zarządzania lasem. Udział społeczeństwa w zarządzaniu lasami może być rozpatrywany na czterech poziomach. Od braku udziału, gdzie społeczeństwo jest informowane o decyzjach, przez udział w publicznych, otwartych spotkaniach, przez spotkania ograniczone do zaproszonych organizacji, a kończąc na debatach interesariuszy. Buchy i Hoverman

(2000) proponują wprowadzenie w procesie partycypacji społecznej zasady dobrej praktyki partycypacyjnej.

Składają się nań:

1. Zaangażowanie i jasność przekazu / co możemy osiągnąć? Na ten etap składają się wskazanie oczekiwań, jakie mogłyby być uzgodnione cele i wspólne oczekiwania oraz przejrzystość procesu
2. Dynamika procesu w której można wyróżnić następujące etapy:
 - ◆ Etap formowania grupy
 - ◆ Etap „szturmu” gdzie negowane są podejścia / rozwiązania przedstawiane przez oponentów; możliwa jest gra na emocjach
 - ◆ Etap „normalizacji” gdzie grupa jest zdolna przejść do rozwiązania postawionego celu / zadania bez wzajemnych animozji
 - ◆ Etap wykonywania gdzie grupa rozpoczyna konstruktywną dyskusję i proces rozwiązania problemu
3. Reprezentatywność rozumiana jako realna reprezentacja społeczności lokalnej / interesariuszy, których bezpośrednio dotyka problem. Problemem jaki może się pojawić w tym miejscu jest wykluczenie danej grupy interesariuszy poprzez np. ustalenie danej godziny konsultacji czy też sposobu i terminu przesyłania uwag. Jedną z ważnych zasad tej dobrej praktyki jest to „wynik konsultacji nie powinien być przesadzony z góry”.
4. Transfer wiedzy / umiejętności. Eksperti powinni przekazywać wiedzę specjalistyczną w sposób zrozumiały dla każdego uczestnika procesu partycypacyjnego. Tak aby proces był jasny i klarowny dla wszystkich. Transfer wiedzy powinien także mieć kierunek odwrotny tzn. wychodzący od społeczeństwa związany np. z usługami ekosystemowymi i innymi oczekiwaniami wobec lasu.

W konkluzji swojej pracy Buchy i Hoverman (2000) wskazują, że społeczeństwo chciałoby widzieć „inny typ” leśnika niż to miało miejsce w czasie prowadzonych przez nich analiz. Dodajmy, że wspomniana analiza dotyczy Australii i problemów jakie wynikały na linii leśnicy – społeczeństwa lokalne i tubylcze. To oczekiwanie wcale nie musi oznaczać, że dana lokalna społeczność czy też organizacja pozarządowa winna nakazywać leśnikom sposoby gospodarowania. Tutaj strona społeczna miała by pełnić rolę uzupełniającą w procesie zarówno prowadzonej gospodarki leśnej ale także na etapie kształcenia zawodowego i edukacji czynnych już leśników.

W prawie landowym Saksoni w Niemczech istnieją w procesie tworzenia prawa trzy formy uczestnictwa: referendum, zespoły doradcze oraz połączenie opinii i wysłuchania publicznego. Jednak do tej pory nie

było takiej sytuacji w przypadku prawodawstwa leśnego. Istnieją jednak dwie komisje: Krajowa Rada ds. Leśnictwa oraz Krajowy Zespół Doradczy ds. Ochrony Przyrody, które wchodzi w skład Saksońskiej Krajowej Rady ds. Leśnictwa. W skład komisji wchodzi przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz interesariusze. Prace w/w grup skutkowały powstaniem kilku inicjatyw społecznych np. Sojusz dla Przyszłości Saksońskiego Lasu, który był odpowiedzią na planowaną w pierwszej dekadzie XXI wieku, reformy leśnictwa saksońskiego. Autorzy podkreślają jednak, że brakuje form współdecydowania społeczeństwa w procesie zarządzania lasu w Saksonii. Wynikać to może z faktu mniejszej niż w innych regionach Niemiec presji ze strony organizacji ekologicznych, a tym samym niższej liczby obszarów konfliktowych (Weber i Jäkel 2013).

UDZIAŁ SPOŁECZEŃSTWA W ZARZĄDZANIU LASAMI – POLSKA

Kompleksy leśne takie Las Mokrzański, Las w Brynku, lasy w granicach Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego czy w końcu Las Miejski w Giżycku to tylko kilka miejsc znanych z protestów społecznych wobec prowadzonego modelu gospodarki leśnej. Determinacja mieszkańców oraz aktywistów ze wspomnianych lokalizacji, a także rosnąca liczba inicjatyw społecznych spowodowała, że dyrektor PGL Lasy Państwowe wprowadził z dniem 1go września 2022 roku „Wytyczne do zagospodarowania lasów o zwiększonej funkcji społecznej” (DGLP 2022). Celem dokumentu było wprowadzenie / modyfikacja prowadzonych zabiegów hodowlanych w kierunku zgodnym z oczekiwaniami lokalnych społeczności. Zakłada się powoływanie Zespołów Lokalnej Współpracy (ZLW), w składzie których znajdować się mogą zarówno przedstawiciele lokalnej społeczności, naukowcy ale także interesariusze zewnętrzni. ZLW są powoływane jednak ich działalność często jest bagatelizowana zarówno przez stronę leśną, traktującą zespoły jako „zło konieczne” jak i są negowane przez lokalną społeczność czy organizacje pozarządowe, uważające, że je za twór „fasadowy”. Wynika to zapewne z faktu braku doświadczenia pracy w podobnych gremiach, a często ze wzajemnej niechęci, nieufności i brak zrozumienia. Czasami wynika to wprost z pewnego rodzaju „metodyki” przyjętej przez LP, która z góry narzuca adwersarzom gotowe rozwiązania bez faktycznej możliwości dialogu i porozumienia. Bańkowski wraz ze współpracownikami (2023) twierdzą, że Zespoły Lokalnej Współpracy mogą być ulokowane na tzw. drabinie partycypacji społecznej, opracowanej przez Arnsteina (1969)

w górnych szczeblach – na poziomie partnerstwa, delegowania i kontroli społecznej – rozumianych jako uspołecznienie władzy. Warto przypomnieć, że partnerstwo znajduje się na szczycie drabiny partycypacji. Poniżej znajdują się takie pojęcia jak informowanie, konsultacje i ugłaskiwanie, określane jako działania pozorne, a na samym dole drabiny – manipulacja i terapia, stanowiące o braku partycypacji. Trzeba tu zaznaczyć, że zarządzenie numer 58 nie wprowadza nagłych zmian. Wskazany kierunek działania, który w nadleśnictwach zakończy się na etapie budowy 10-letniego planu urządzenia lasu, jest etapowym i ewolucyjnym (Jaszczak 2022).

Partycypacja społeczna w przypadku gospodarki leśnej znajdowała swoje odzwierciedlenie wcześniej niż wspomniane zarządzenie numer 58. Udział społeczeństwa jest możliwy, a szczególnie na poziomie lokalnym podczas prac związanych z pracami nad Planem Urządzania Lasu. Na posiedzeniach Komisji Założeń Planu (KZP), Naradach Techniczno-Gospodarczych (NTG) i Komisji Projektu Planu (KPP) aktywnie uczestniczą osoby reprezentujące zarówno ekologiczne organizacje pozarządowe jak i inne zorganizowane ruchy oddolne. Rzadko pojawiają się przedstawiciele społeczności lokalnych (może to wynikać z niewiedzy) nie wspominając o interesariuszach zewnętrznych np. przedstawiciele branży drzewnej. Oddzielną kwestią jest udział przedstawicieli społeczeństwa (a właściwie jego brak) w procesie tworzenia planu i określania znaczenia zawartych w nim zapisów (Jaszczak i Wajchman 2014). Ci sami autorzy wnioskują, słusznie, że konieczny jest zwiększony udział społeczeństwa w pracach związanych z ustaleniem PUL, szczególnie w przypadku lasów miejskich czy aglomeracyjnych. W przypadku lasów miejskich i leżących w bliskiej odległości od granic miasta / aglomeracji wskazuje się, że gospodarka leśna winna być ograniczona lub wręcz zaprzestana. Z drugiej strony wydaje się, że istnieje także konieczność przygotowania przez stronę leśną, konspektów dokumentów, napisanych prostym, niespecjalistycznym językiem. Udział społeczeństwa w zarządzaniu lasami miejskimi nie ogranicza się tylko i wyłącznie do ograniczania gospodarki leśnej. Konieczne jest poznanie zdania lokalnej społeczności co do utworzenia koniecznej dla nich infrastruktury turystycznej lub przebiegu ścieżek rowerowych (Jaszczak 2022, Jaszczak i Zieliński 2023). Lasów miejskich nie należy jednak utożsamiać z przyszłymi parkami podmiejskimi czy leżącymi na drugim biegunie – rezerwatami przyrody. Lasy te będą nadal zagospodarowywane, ale w sposób zmodyfikowany.

Inną kwestią jest udział społeczeństwa w pracach związanych z Uproszczonym Planie Urządzania Lasu dla lasów prywatnych.

Okazuje się, że w tym przypadku udział społeczeństwa jest stosunkowo niewielki i dotyczy konkretnych kwestii jak np. obniżenie wieku drzewostanu, skorygowanie składu gatunkowego czy też spraw związanych z ewidencją gruntów. Postulowano także zmniejszenie ale i zwiększenie pozyskania drewna. Reprezentantami społeczeństwa byli prawie wyłącznie właściciele gruntów leśnych, brakowało uwag pochodzących z organizacji ekologicznych i dotyczących spraw związanych z ochroną przyrody co wydają się bardzo znamienne (Orzechowski i Kamińska 2018).

Pojawiają się objawy ze strony leśników, że ich działania i ograniczenia gospodarki leśnej mogą wpłynąć na końcowy efekt ekonomiczny, prowadzonych przez nich nadleśnictw. Piszą o tym Szramka i Adamowicz (2017), twierdząc, że niezbędne będzie określenie w trakcie prac nad PULem, funkcji wiodącej dla wybranych kompleksów leśnych, co ułatwi wycenę wartości utraconych korzyści gospodarczych z tytułu innego przypisania gospodarstwa leśnego. Należy jednak pamiętać, że las to nie tylko surowiec ale także wymierne wartości usług ekosystemowych, które należałoby brać pod uwagę w finalnych wyliczeniach potencjalnych ograniczeń (Boćkowski i Rogowski 2018).

PODSUMOWANIE

W dniu 14 czerwca br. ruszyły prace zespołów mających na celu wyznaczenie lasów społecznych wokół największych miast w Polsce. Taka informacja ukazała się na oficjalnej witrynie Lasów Państwowych, a także w social-mediach LP. Mimo, że w notatce znajduje się informacja o powołaniu do zespołów przedstawicieli lokalnych społeczności oraz przedstawicieli organizacji pozarządowych, których miało wskazać Ministerstwo Klimatu i Środowiska, reakcja ze strony środowisk ekologicznych była nerwowa. Znalazło to swój oddźwięk w negatywnych wobec Lasów Państwowych komentarzach i postach osób znanych ze swojego aktywizmu ekologicznego i społecznego. Ta sytuacja odzwierciedla emocje przedstawicieli zarówno lokalnych społeczności i stowarzyszeń, a także NGO-sów. Charakteryzują się one wysokim stopniem nieufności wobec przedstawicieli Lasów Państwowych, a także wszystkich instytucji i osób z nimi związanych. Czas pokaże czy nieufność zostanie wyparta na rzecz transparentności i przejrzystości procesów związanych z udziałem społeczeństwa w zarządzaniu lasami. Przeszłość, ta dalsza i bliższa, pokazała bowiem jak strona leśna ma jeszcze dużo do zrobienia aby przełamać nieufność, wspominając chociażby czerwcowe konsultacje związane z tzw. moratorium w sprawie ograniczenia „wycinek”.

Jeśli do tego nie dojdzie to lasy będą jeszcze długo przysłowiowym polem bitwy. Bez wygranych....

LITERATURA

- Arnstein S. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association* 35, 4: 216–224.
- Bańkowski J., Jaszczak R. (2022). Nowa koncepcja planowania w leśnictwie drogą rozwoju leśnictwa przyszłości i dialogu społecznego. *Zjazd PTL. „Leśnictwo przyszłości”*, Stare Jabłonki. 127–145.
- Bańkowski J., Jaszczak R., Łapińska K., Orzechowski M. (2023). Urządzanie lasu narzędziem do realizacji współczesnych i prognozowanych wyzwań, oczekiwań społecznych i realizacji wielofunkcyjnej gospodarki leśnej. *Zjazd PTL. „Wielofunkcyjna gospodarka leśna dla realizacji współczesnych potrzeb ochrony środowiska i oczekiwań społecznych”*, Wałbrzych. 101–132.
- Boćkowski, M., Rogowski, W. (2018). Wycena usług ekosystemowych oraz ich zastosowanie w rachunku ekonomicznym – praktyczne przykłady w zarządzaniu zasobami przyrodniczymi. *Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów*, (167), 37–64.
- Bruña-García, X., & MArej-Pérez, M. F. (2014). Public participation: a need of forest planning. *iForest-Biogeosciences and Forestry*, 7(4), 216.
- Buchy, M., & Hoverman, S. (2000). Understanding public participation in forest planning: a review. *Forest policy and Economics*, 1(1), 15–25.
- Cantiani MG (2012). Forest planning and public participation: a possible methodological approach. *iForest* 5: 72–82.
- Carrow, R. (1999). Canada's model forest program: Challenges for phase II. *The forestry chronicle*, 75(1), 73–80.
- DGLP 2022. Wytyczne do zagospodarowania lasów o zwiększonej funkcji społecznej. Zarządzenie nr 58 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 5 lipca 2022 roku.
- Frączek M. (2022). Potrzeby nowego dialogu społecznego oraz metod i treści kształcenia w edukacji leśnej społeczeństwa w kontekście rozbieżnych oczekiwań różnych grup społecznych. *Zjazd PTL. „Leśnictwo przyszłości”*, Stare Jabłonki. 181–193.
- Ghazanfari, H., Namiranian, M., Sobhani, H., & Mohajer, R. M. (2004). Traditional forest management and its application to encourage public participation for sustainable forest management in the northern Zagros Mountains of Kurdistan Province, Iran. *Scandinavian Journal of forest research*, 19(S4), 65–71.
- Harshaw, H. W. (2010). Public participation in British Columbia forest management. *The Forestry Chronicle*, 86(6), 697–708.
- Jaszczak i Zieliński (2023). Funkcja społeczna lasów w różnych jej aspektach. *Zimowa Szkoła Leśna „Leśnictwo Polski wobec wyzwań Unii Europejskiej”*, Sękocin: 323–340.
- Jaszczak, R. (2022). Rozdział 12 Lasy i leśnictwo miejskie w Polsce współczesnym wyzwaniem prawnym i społecznym. *Lasy przyszłości wyzwania współczesnego leśnictwa*, 129.
- Jaszczak, R., & Wajchman, S. (2014). Udział i rola czynnika społecznego w tworzeniu planów urządzenia lasu w Polsce. *Sylvan*, 158(03).
- Kangas A, Laukkanen S, Kangas J (2006). Social choice theory and its applications in sustainable forest management – a review. *Forest Policy and Economics* 9: 77–92.

- Kangas A, Saarinen N, Saarikoski H, Leskinen LA, Hujala T, Tikkanen J (2010). Stakeholder perspectives about proper participation for Regional Forest Programmes in Finland. *Forest Policy and Economics* 12: 213–222.
- Kangas J, Store R, Kangas R (2005). Socioecological landscape planning approach and multicriteria acceptability analysis in multiple-purpose forest management. *Forest Policy and Economics* 7: 603–614.
- Kozłowiecki A. (1933). *Gawędy leśne. Skład główny. Spółdzielnia leśników. Lwów – Warszawa.*
- Orzechowski, M., & Kamińska, M. (2018). Partycypacja społeczeństwa w planowaniu urzędzeniowym w lasach prywatnych. *Sylvan*, 162(04), 314–324.
- Paletto, A., Cantiani, M. G., & De Meo, I. (2015). Public participation in forest landscape management planning (FLMP) in Italy. *Journal of Sustainable Forestry*, 34(5), 465–482.
- Paletto, A., Cantiani, M. G., De Meo, I. (2015). Public participation in forest landscape management planning (FLMP) in Italy. *Journal of Sustainable Forestry*, 34(5), 465–482.
- Pawlaczyk P. (2023). Oczekiwania społeczne i propozycje zmian w leśnictwie, zgłaszane przez ruchy ekologiczne. Zjazd PTL. „Wielofunkcyjna gospodarka leśna dla realizacji współczesnych potrzeb ochrony środowiska i oczekiwań społecznych”, Wałbrzych. 49–73.
- Shindler, B., & Neburka, J. (1997). Public participation in forest planning. *Journal of Forestry*, 95(1), 17–19.
- Szramka, H., & Adamowicz, K. (2017). Kierunki modyfikacji statusu Lasów Państwowych w Polsce. *Sylvan*, 161(05), 355–364.
- Tourain A (1969). *La société post-industrielle. Bibliothèque Médiations* 61, Denoël, Paris, France.
- Weber, N., & Jäkel, K. (2013) Udział społeczeństwa w procesach planowania związanych z lasami w Saksonii (Niemcy). w *gospodarstwie leśnym XXI wieku, Zimowa Szkoła Leśna „Planowanie w gospodarstwie leśnym XXI wieku” Sękocin*: 59–69.

Prof. dr hab. inż. Wojciech Pusz

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Leśny Zakład Doświadczalny w Złotówku

wojciech.pusz@upwr.edu.pl

Referat z sesji naukowej nt.: „Aktualne dylematy rozwojowe polskiego leśnictwa” z okazji 123 Zjazdu Delegatów Polskiego Towarzystwa Leśnego w Nałęczowie, 04-07.09.2024 r.